

Оксана КОНДРАТЬЄВА,
аспірантка

ТЕМА-РЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗВ'ЯЗНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ТЕКСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Як відомо, висловлювання одного змісту в різних мовах мають відмінну синтаксичну структуру. Це зумовлено не тільки відмінностями в наборах лексичних і граматичних засобів вираження, але й розбіжностями в самому способі подання інформації, в різній сегментації дійсності [2; 67]. Наявність даних факторів знайшла відображення в понятті актуального членування, що виокремлює в тексті тема-рематичні структури, яким притаманні свої особливості в українській і англійській мовах, певні відмінності та певні подібні риси.

Мета статті окреслює особливості передачі в українських перекладах тема-рематичних структур англійського наукового тексту.

За певної подібності семантичного словопорядку, тобто лінійного упорядкування смислових груп, в українській та англійській мовах в синтаксичному оформленні теми і реми існують істотні відмінності. Визначальною відмінністю є те, що вільний граматичний словопорядок української мови дозволяє появу практично будь-якого члена речення в будь-яку позицію, в той час як граматичний словопорядок англійської мови фіксований і вимагає чіткої послідовності членів речення – підмет, присудок, додаток тощо [7; 73]. Тому синтаксичне оформлення компонентів тема-рематичної структури може відрізнятися.

У науковому мовленні, на якому базується дослідження, семантичний порядок слідування смислових груп в українській мові має чітку закономірність. І в диремі, і в моноремі рема займає прикінцеву, а тема – початкову позицію в реченні, незалежно від синтаксичного оформлення і теми, і реми. Семантичний словопорядок тих самих смислових груп в англійській мові має таку саму особливість лише в диремі, зі словопорядком від теми до реми. Але через фіксований порядок

членів речення в англійській мові дотримання семантичного словопорядка від теми до реми вимагає ще і особливого синтаксичного оформлення теми і реми. Початковий компонент англійського речення, як правило, підмет. Тому тема в диремі повинна мати синтаксичне оформлення підмета. Рема, яка займає прикінцеву позицію в англійській диремі, повинна мати синтаксичне оформлення, яке відповідає прикінцевій позиції смислової групи – предикативної частини присудка, додатка, обставини.

У моноремі послідовність зворотня – рема в англійському варіанті монореми займає початкову позицію, а тема – прикінцеву. Згідно з граматичним принципом англійської мови рема повинна мати синтаксичне оформлення підмета, а тема, яка знаходиться в протилежному кінці висловлювання, має синтаксичне оформлення будь-якого члена речення.

Зазначені розбіжності в характері синтаксичного словопорядку призводять до того, що під час перекладу синтаксичне оформлення компонентів тема-рематичної структури неминуче змінюється. Слід зазначити деякі типові моделі зміни синтаксичного оформлення компонентів тема-рематичної структури при перекладі з англійської українською мовою.

Найчастотнішою моделлю є трансформація англійського тематичного підмета в український початковий другорядний член. При англійському підметі, який фактично містить відомості про просторові чи часові орієнтири інформації, що надалі вводиться, як правило, є дієслово так званої широкої семантики, яке вимагає прямого керування. Керована смислова група в англійській мові оформлюється в додаток. При переході на українську мову з'являється новий рематичний підмет, а та смислова група, що виконувала функцію підмета, в українській мові її втрачає і виконує функцію обставини.

Moseley's work provided a method that could be used to determine exactly how many empty spaces remained in the periodic table [15; 81]. – *Мозлі у своїй роботі показав новий метод, який давав можливість точно встановити кількість порожніх місць, які треба залишити у періодичній таблиці для ще невідомих елементів* [24; 41].

Не менш поширеною моделлю є трансформація тематичного англійського підмета в початковий український тематичний додаток. Подібні трансформації не можуть не торкатися присудка і пов'язані вони, головним чином, з тим, чи становить англійський підмет фактичний чи лише формальний суб'єкт дії, а також з тим, чи існує можливість перетворити фактичний суб'єкт на фактичний об'єкт дії.

Danish physicist Niels Bohr, the first to bring quantum theory to bear on the structure of the atom, was also motivated by the arrangement of the elements in the periodic system [15; 74]. – Датського фізика Нільса Бора, котрий першим застосував квантову теорію для структури атома, також зацікавила класифікація елементів у періодичній системі [24; 42].

Початкова смислова група в англійській мові, яка починається підметом, що становить формальний суб'єкт дії, легко піддається перебудові при використанні активної конструкції в українській мові, завдяки чому формальний суб'єкт дії, який стає в українському варіанті додатком активної конструкції, перетворюється в фактичний і формальний об'єкт дії. При такій перебудові кінцева рематична група зберігає свою позицію, перетворюючись із англійського додатка в український підмет.

Менш поширеними моделями є такі, у яких зберігається синтаксичне оформлення компонентів інформаційної структури оригіналу. При перекладі конструкцій з *there* українською мовою, як свідчить матеріал дослідження, в більшості випадків не виникає необхідності змінювати синтаксичне оформлення рематичного компоненту.

But despite the dramatic changes that have taken place in science over the past century – namely, the development of the theories of relativity and quantum mechanics – there has been no revolution in the basic nature of the periodic system [15; 78]. – Проте, незважаючи на драматичні зміни, що відбувалися в науці протягом останнього століття (відкриття теорії відносності та квантової механіки), у періодичній системі не сталося ніякої революції [24; 38].

Якщо присудком підметово-прогресивної диреми є тематичне дієслово буття, що позначає статичне положення у просторі, при відтворенні цих дирем українською мовою у перекладача з'являється ще одна можливість зберегти семантичний словопорядок оригіналу, не вдаючись до зміни синтаксичного оформлення реми. Норми англійської мови передбачають інверсію дієслова буття в початкову позицію перед підметом.

Then came the most difficult part of the experiment [9; 76]. – Тоді настала найскладніша частина експерименту [17; 30].

Як свідчить здійснений нами аналіз перекладів, переважна більшість емфатичних конструкцій передається в науковому перекладі із збереженням порядку слів оригіналу. Фразопочаткова рематична смислова група в більшості випадків зберігає свою позицію на початку речення і відтворюється без синтаксичних змін, а лексичні засоби (в даному випадку прислівник *лише*), що широко вживаються при

відтворенні значення емфазі, підсилюють її комунікативне навантаження.

It is not just conservatives who argue that those who break the law out of moral conviction should be prosecuted [10; 87]. – Не лише консерватори твердять, що треба переслідувати тих, хто порушує закон з огляду на моральні переконання [20; 119].

Слід зазначити, що в тексті послідовність і зв'язність викладу багато в чому залежить від тема-рематичних висловлювань. Часто рема одного висловлювання стає темою іншого [6; 124].

In the NTSC system, the snapshots are flashed at a rate of 60 fields per second. This rate is sufficiently high for the viewer to perceive continuous motion and to avoid notice of display flickering [13; 80]. – В системі NTSC кадри змінюються зі швидкістю 60 кадрів за секунду. Ця швидкість є достатньо високою, щоб глядач отримав враження неперервної зміни зображення і не міг зауважити миготіння дисплея [22; 54].

Крім того, певна тема-рематична структура створюється в цілісному змісті тексту, коли інформація в одній частині тексту виступає в узагальнюючій формі в якості вихідного моменту для подальшого змісту [4; 76]. Під час створення тексту перекладу перекладач, як правило, зберігає тема-рематичну структуру оригіналу.

Another method of soft lithography, called micromolding in capillaries, involves using the PDMS stamp to mold patterns. The stamp is placed on a hard surface, and a liquid polymer flows by capillary action into the recesses between the surface and the stamp. . . . This technique can replicate structures smaller than 10 nanometers. It is particularly well suited for producing subwavelength optical devices, waveguides and optical polarizers, all of which could be used in optical fiber networks and eventually perhaps in optical computers [16; 37]. – Інший метод літографії з мікрозазором, який називається мікроформовкою у капілярах, використовує ПДМС-штамп для формовки рисунків. Штамп розташовують на твердій поверхні, а рідкий полімер завдяки капілярній дії затікає у проміжки між поверхнею та штампом. . . . Ця технологія може відтворити структури, менші за 10 нм. Це особливо добре підходить для створення субхвильових оптичних приладів, хвилеводів та оптичних поляризаторів, які можна б було використати в оптоволоконних мережах, а з часом, можливо, і в оптичних комп'ютерах [18; 27].

Збереження тема-рематичної структури оригіналу при перекладі забезпечується різними лексичними, граматичними і графічними змінами.

It is labour power that gives value to a commodity [10; 125]. – *Тільки праця створює вартість товару* [20; 201].

У наведеному прикладі рематична смислова група, яка має в англійській мові синтаксичне оформлення іменної частини присудка, в українській оформлюється так само, а лексичні засоби (у данному випадку прислівник *тільки*) підсилюють комунікативне навантаження рематичної групи.

When thicker than four microns – the magnitude that might result from a shipping accident – fresh oil forms an obvious covering, reddish brown to tan in colour. . . . In thickness between one and four microns, an oily layer refracts incident light to form the rainbow sheen familiar from curbside puddles. Natural oil slicks – which range from less than 0.01 to one micron – may be only a few tens of molecules thick. Still, the chemical bonds between hydrocarbons are sufficient to create surprisingly durable film. This surface-active or “surfactant,” layer suppresses the line-scale ripples that the wind would otherwise raise. The lack of ripples in turn allows the water to reflect light almost as effectively as a mirror, which gives a patch of floating oil its characteristic slick appearance [14; 59]. - *Коли товщина шару більше чотирьох мікронів – ця величина може бути наслідком корабельної аварії – свіжа нафта утворює чітке покриття червоно- чи рожево-коричневого забарвлення. . . . Якщо товщина складає від одного до чотирьох мікронів, то маслянистий шар заломлює падаюче світло, яке сприймається як виблискування веселки, знайоме нам із тротуарних калюж. Природні нафтові плями від 0.01 до одного мікрона можуть мати товщину лише у декілька десятків молекул. Однак, хімічні зв'язки між вуглеводнями достатньо сильні для того, щоб утворити напрочуд міцну плівку.*

Цей поверхнево активний шар або “зовнішній активізатор” поглинає дрібненькі хвилі, які здійсмає вітер. Своєю чергою відсутність хвильок дозволяє воді відбивати світло майже з таким самим ефектом, як і дзеркало, яке надає плямці плаваючої нафти її характерного гладкого вигляду [23; 75].

Збереження тема-рематичної структури, як показано у наведеному вище прикладі, забезпечується граматичними засобами, а саме, у перекладі ініціальна абсолютна номінативна конструкція перетворюється у підрядне речення з додатковим введенням засобів тематизації. При цьому тема набуває предикації, і її комунікативна вагомість при перекладі збільшується. В тому самому прикладі використовуються і графічні засоби, а саме, розподіл на абзаци, що також сприяє підсиленню комунікативної значущості теми.

В багатьох випадках тема-рематична структура є звичайною мікроознакою, що забезпечує зв'язки в поверхневій структурі тексту. Однак у низці випадків тема-рематична структура є важливою мікроознакою, за допомогою якої в поверхневій структурі знаходять прояв макроознаки і особливості суперструктури тексту і, таким чином, є поверхневим корелятивом когерентної структури. До числа мікроознак, за допомогою яких проявляються особливості тема-рематичної структури, що відображають єдність мотивів, референційну і подієву єдності, є означений і неозначений артиклі, що вказують на роль іменника в тексті, ідентифікують, класифікують, генералізують, інструктують, як будувати ментальні площини у просторі і часі, розуміти референційні та концептуальні зв'язки, що існують у дискурсі [1; 162], [5; 17], і інверсія – порушення нормативного порядку слів, у результаті чого певний елемент виокремлюється й отримує додаткове інформаційне, тематичне, експресивне, стилістичне навантаження [3; 81].

Розглянемо приклади цієї функції тема-рематичної структури на прикладах перекладів англійської наукової прози українською мовою.

Тема-рематична структура як корелятив суперструктури тексту (розповідна структура англійського тексту) проявляється, наприклад, в тому, що в першому реченні з'являється так звана тема з “новим” [8; 354]. Речення, в яких зустрічається тема з “новим”, створюють ілюзію існування контексту, спільного для автора і читача.

The periodic table of the elements is one of the most powerful icons in science: a single document that consolidates much of our knowledge in chemistry [15; 78]. – *Періодична система – це одна з найвидатніших таблиць у науці: проста схема, що об'єднала всі основні знання з хімії* [24; 38].

У першому реченні, що виконує функцію вступної структури, вводиться основний референційний ланцюжок *the periodic table of the elements* і мотив значущості періодичної системи, що є блискучою структурною схемою для основоположних “цеглинок” природи. Це знаходить відображення в тема-рематичній структурі речення, яке є моноремою, де тема містить в собі “нове”. В перекладі зберігається і сам корелятив (референційний ланцюжок) і тема-рематична структура.

Розглянемо ще один приклад вступної структури. Охарактеризуємо початок статті Рене С. Краан-Кортевега “Galaxies behind the Milky Way”.

Somewhere behind the disk, for example, are crucial parts of the two biggest structures in the nearby universe: the Perseus-Pisces supercluster of

galaxies and the Great Attractor, a gargantuan agglomeration of matter whose existence has been inferred from the motions of thousands of galaxies through space [12; 52]. – *Деся поза диском, наприклад, є основна частина двох найбільших структур ближнього Всесвіту: скупчення галактик Персей-Рибі і “Великий Притягувач”, гігантське скупчення речовини, існування якої встановлено за потоками тисяч галактик у просторі* [21; 46].

Перше речення тексту оригіналу є вступною структурою, в якій вводиться мотив неможливості дослідження і споглядання космосу через те, що він перекрит пиллом і зірками Галактики. Це віддзеркалюється в тема-рематичній структурі речення, яке є диремою з двома рематичними піками: на обставині місця дії *somewhere behind the disk* і на групі підмета, який оформлено предикативною частиною іменного присудка. В перекладі речення є моноремою, зі збереженням інверсії дієслова в початковій позиції, яка передує позиції підмета. Отже, аналіз змін мікроознак доводить, що вони зберігаються і змінюються для того, щоб зберегти когерентну структуру оригіналу.

Іншою важливою функцією тема-рематичної структури є відображення єдності мотивів. Розглянемо цю функцію на прикладі статті Р.Е.Белл “Gravity Gradiometry”.

In an effort to devise more stealthy aids to underwater navigation, U.S. and Soviet navies designed sensitive instruments that could measure tiny variations in the pull of gravity caused by underwater ridges or mountains[9; 74]. – *Намагаючись ослабити шум під час підводного керування, американські та радянські ВМС розробили чутливі прилади, що могли б виміряти крихітні відхилення сили тяжіння, спричинені підводними гребенями та горами* [17; 28].

Один із мотивів статті – мотив створення приладів, що вимірюють крихітні відхилення сили тяжіння, спричинені присутністю поруч масивного об'єкту, відображається в тема-рематичній структурі речення (дирема з рематичними піками на групах підмета і додатка). Новий аргумент *sensitive instruments* оформлений ремою, яка представлена у вигляді додатка. Через тема-рематичну структуру проявляється і референційна єдність: з'являється новий референційний ланцюжок *sensitive instruments*. В перекладі речення є диремою, де рема посідає прикінцеву позицію і несе те ж смислове навантаження, що й в тексті оригіналу.

Мотив статті Марка Б. Гарніка “Combating prostate cancer” – покращення можливості виявлення раку простати – відображається в тема-рематичній структурі речення: дирема з рематичним піком у

кінці речення. Новий аргумент оформлений ремою, яка представлена у вигляді додатка, що супроводжується формальною вказівкою рематичності – неозначеним артиклем, що підсилює мотив. У тексті перекладу така тема-рематична структура речення зберігається, хоча при цьому відбувається синтаксична перебудова речення, що забезпечує збереження тема-рематичної структури тексту оригіналу (рема-додаток – рема-підмет). Через тема-рематичну структуру проявляється і референційна єдність: з'являється новий референційний ланцюжок *a sliding scale of acceptable PSA levels*, при цьому новий аргумент оформлений ремою. Таким чином, змінюються мікроознаки, за допомогою яких виражений корелятив, а сам корелятив зберігається.

One scheme that may better distinguish patients who have cancer from those who do not relies on a sliding scale of acceptable PSA levels with the top limits for normal starting low and rising with age [11; 75]. – *Однією зі схем, що дозволяє краще відрізнити хворих на рак простати від здорових, є плаваюча шкала припустимого рівня PSA, згідно з якою верхня межа норми зростає з віком* [19; 54].

Таким чином, тема-рематична структура є важливою мікроознакою, за допомогою якої в поверхневій структурі з'являються макроознаки, і, таким чином, є поверхневим корелятивом. Як свідчить матеріал дослідження, при перекладі можуть відбуватися як зміни в самій тема-рематичній структурі, так і в засобах оформлення рематичної і тематичної частин. Подібні зміни можуть бути обумовлені відмінностями в характері синтаксичного словопорядку, а також в наборах лексичних і граматичних засобів вираження. Адекватне відтворення когерентної структури оригінального тексту в перекладі вимагає збереження тема-рематичної структури у тих випадках, коли вона є поверхневим корелятивом. А це означає, що функції теми і реми в тексті перекладу повинні виконувати ті ж смислові елементи, що і в тексті оригіналу, хоча їх синтаксичне оформлення може змінюватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М., 1990. – 300 с.
2. *Гарбовский Н.К.* Теория перевода. – М., 2004. – 365 с.
3. *Коваль А.П.* Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. – К., 1970. – 308 с.
4. *Комиссаров В.Н.* Современное переводоведение. – М., 2000. – 192 с.
5. *Мамедов А.Я.* Роль артикля как связующего элемента текста: Ав-

- тореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ин-т иностранных языков. – М., 1990. – 20 с.
6. *Черняховская Л.А.* Единицы и связи смысловой грамматики текста // Сб. н. тр. МГПИИЯ им. М. Горького; вып. 308 “Грамматика и перевод”. – М., 1988. – С. 109 – 133.
 7. *Черняховская Л.А.* Перевод и смысловая структура. – М., 1976. – 262 с.
 8. *Bellert L.* On a Condition of the Coherence of Texts // *Semiotica* 1970. – P. 2, P. 335 – 363.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Bell R.* Gravity Gradiometry // *Scientific American*. – June, 1998. – P. 74 – 79.
10. *Dworkin R.* Taking Rights Seriously. – London: Duckworth & Co. Ltd., 1977. – 293 p.
11. *Garnick M.B.* Combating prostate cancer // *Scientific American*. – December, 1998. – P. 74 – 83.
12. *Kraan-Korteweg R.C.* Galaxies behind the Milky Way // *Scientific American*. – October, 1998. – P. 51 – 57.
13. *Lim J.S.* Digital television: here at last // *Scientific American*. – May, 1998. – P. 78 – 83.
14. *MacDonald I.R.* Natural oil spills // *Scientific American*. – November, 1998. – P. 57 – 78.
15. *Scerri E.R.* The evolution of the periodic system // *Scientific American*. – May, 1998. – P. 70 – 77.
16. *Whitesides G.M.* The art of building small // *Scientific American*. – September, 2001. – P. 33 – 41.
17. *Белл Р.* Градієнтометрія сили тяжіння: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 1999. – № 2. – С. 28 – 33.
18. *Вайтсайд Д.* Мистецтво виготовлення малого: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 2001. – № 5. – С. 23 – 31.
19. *Гарнік М.Б.* Рак простати: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 2001. – № 1. – С. 52 – 63.
20. *Дворкін Рональд.* Серйозний погляд на права: Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 519 с.
21. *Краан-Кортевег Р.С.* Галактики за Молочним шляхом: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 2001. – № 1. – С. 45 – 51.
22. *Лим Д.С.* Цифрове телебачення: нарешті з нами: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 1998. – №1. – С. 52 – 57.

23. *МакДональд Я.Р.* Природні нафтові виливи: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 2001. – № 1. – С. 73 – 78.
24. *Скеррі Е.Р.* Еволюція періодичної системи: Пер. з англ. // *Світ науки*. – 2001. – № 1. – С. 38 – 44.

АНОТАЦІЯ

Кондратьєва О. *Тема-рематична структура як засіб забезпечення зв'язності в англомовному науковому тексті та особливості її відтворення українською мовою*

У статті йдеться про те, що тема-рематична структура є звичайною мікроознакою, що забезпечує зв'язки в поверхневій структурі тексту. Однак у низці випадків тема-рематична структура є важливою мікроознакою, за допомогою якої в поверхневій структурі проявляються макрознаки і особливості суперструктури тексту і, таким чином, є поверхневим корелятивом когерентної структури тексту. Адекватне відтворення когерентної структури оригінального тексту в перекладі вимагає збереження тема-рематичної структури у тих випадках, коли вона є поверхневим корелятивом.

SUMMARY

Kondratieva O. *Thematic and rhematic articulation as a means of text connexity and peculiarities of its Ukrainian translation types (The research is based on the Ukrainian translation of English Language scientific-technical and scientific popular prose)*

The article deals with the problem of thematic and rhematic articulation in interpreting text connexity and peculiarities of its Ukrainian translation types. Thematic and rhematic articulation analyzed can be regarded as a common microsign that provides connections for the surface structure. On the other hand, thematic and rhematic articulation can be regarded as an important microsign with the help of which reveal the macrosigns and the peculiarities of the texts superstructure. An adequate reproduction of coherent structure of the original texts requires that thematic and rhematic articulation should be preserved in case when it is sure to reveal the macrosigns and the peculiarities of the texts superstructure.